

מוסדות

"דרכי
תורה"

מכון "מנחת אשר"

שיעור מורינו הרב שליט"א

חמץ שעבר עליו הפסח

יברת ה' כל שפתי חלקות
שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו

-קונטרס שבועי-

פרשת תזריע - מצורע

תשע"ח

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: minchatasher1@gmail.com

פרשת תזריע מצורע

חמץ שעבר עליו הפסח

הנה נחלקו ר' יהודה ור' שמעון בפסחים (כ"ח ע"א). לדברי ר"י חמץ שעעה"פ אסור מה"ת מגזה"כ ולר"ש אין בו איסור תורה, אך מ"מ מבואר (שם כ"ט ע"א) דאסור מדרבנן משום קנס.

ומן הראשונים יש מי שכתב דכיון שאין האיסור אלא משום קנסא אינו אסור אלא למי שהשהה את החמץ ברשותו ועבר באיסור, אבל אין החמץ אסור לאחרים, כך כתב בספר המכתם בשם י"א (פסחים כ"ט ע"א), וכך כתב רבינו מנוח בשם שו"ת הרי"ף (פ"א ה"ד מהל' חמץ ומצה).

והמאירי (כ"ח ע"א) הביא מי שאומר דאסור לאחרים באכילה ולא בהנאה דכיון דלא עביד איסורא לא קנסוהו לאסור בהנאה, עי"ש.

אך להלכה קי"ל דאסור בין לו ובין לאחרים בין באכילה ובין בהנאה וכמבואר בדברי הראשונים הנ"ל, וכ"ה בסתימת הפוסקים (סימן תמ"ח ס"ג ועי"ש בבאר היטב סק"ז ובבה"ל).

ואם הפקיר חמצו לפני זמן איסורו אך לא ביער את החמץ מביתו, נחלקו ר' יוחנן ור"ל בירושלמי (פסחים י"ד ע"ב) לר"י אסור לאחר הפסח ולר"ש מותר, ושתי דרכים נאמרו בביאור פלוגתתן:

א. נחלקו בשאלה אם הפקר יוצא מרשות המפקיר מיד ואף עד דלא אתי לרשות זוכה או שמא אין ההפקר יוצא מרשות המפקיר עד דאתי לרשות זוכה. ועיין במס' נדרים (מ"ג ע"א) ובמה שנתבאר באריכות בגדר הפקר במנחת אשר דברים (סימן כ').

ב. למסקנת הסוגיא בירושלמי ר"י חושש שמא יערים ור"ל לא חייש להערמה, עי"ש.

וכבר נחלקו הראשונים להלכה והבית יוסף בסימן תמ"ח הביא דבריהם.

חמץ שעבר עליו הפסח

י"א דהלכה כר' יוחנן ואסור בין באכילה ובין בהנאה, ככל חמץ שעעה"פ. וי"א דאסור באכילה ולא בהנאה, דאין חשש שיערים האדם בשביל הנאה בלבד ודי באיסור אכילה כדי למנוע חשש הערמה.

ובספר המכתם וכן במהר"ם חלאווה שם הביאו י"א דהלכה כר"ל ואין כלל איסור אם הפקיר חמצו, עי"ש.

ויש מגדולי האחרונים שנקטו דלאחר שתיקנו שכל אחד יבטל חמצו לאחר הבדיקה שוב אין לחשוש להערמה ואם ביטל מותר, כך כתב בשו"ת פני יהושע (סימן י"ג) בשם חכם מחכמי דורו, וכך הביא הקצות (סימן רס"ב סק"א) אך להלכה פסקו הגדולים הנ"ל דאין להקל בזה, עי"ש.

ונפסקה הלכה דאעפ"י שביטל אסור, כך מבואר בשו"ע (תמ"ח ס"ה) וה"ה אם הפקיר דדין אחד להפקר ולביטול, ואסור בין באכילה ובין בהנאה כמבואר בדברי הפוסקים, וכ"כ במשנ"ב (ס"ק כ"ה).

אמנם אם בדק וביטל כדין ואח"כ מצא חמץ שנעלם מעיניו נחלקו האחרונים. י"א דכיון שנהג כדין אין לקונסו דמאי הו"ל למעבד, וי"א דלא פלוג וחכמים אסרו כל חמץ שעעה"פ ברשות ישראל, ובמקום הפסד מרובה יש לסמוך על דעת המקילים עכ"פ בהנאה. וכ"ז מבואר במשנ"ב (שם ובשעה"צ ס"ק ס"ח – ע"א).

ועיין בשו"ע"ה (סימן תמ"ב קו"א ס"ק ט') דגם פחות מכזית אעפ"י שאינו עובר עליו בב"י וב"י מ"מ כיון שמצוה לבערו אסור לאחר הפסח, וכ"כ החזו"א (סימן קט"ז אות י"ח) לגבי פירורין ואעפ"י שבפירורין גם לא מסתבר לחשוש משום הערמה, מ"מ "לא חילקו חכמים בדבר", וכל שמצוה לבערו יש בו דין חמץ שעעה"פ, עי"ש.

ב

ואף חמץ שלא היה ברשות ישראל אלא ביו"ט שני של גלויות, מ"מ אסור דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תיקנו, כ"כ הטור בשם העיטור, וכ"כ במג"א (שם סק"א).

ונחלקו האחרונים בחמץ שלא היה ברשות ישראל אלא בערב פסח לאחר זמן איסורו, ושוב לא היה ברשותו בימי הפסח. (כגון שמכרו לגוי שנטל את החמץ לרשותו).

חמץ שעבר עליו הפסח

ויסוד הספק לפי שיטות הראשונים שבערב פסח אין עוברים על לאו דבל יראה אלא על מצות תשבתו בלבד, אם גזרו לאסור חמץ שעעה"פ, דעת הפרי מגדים (א"א סימן תמ"ב סק"ב וסימן תמ"ג סק"א) דגם בכה"ג יש איסור חמץ שעעה"פ, וכ"ה בשו"ת חת"ס (או"ח סימן קי"ד) וכך כתב בחזון איש (או"ח סימן קי"ח אות ד').

אך בשו"ת פני יהושע (או"ח סימן י"ג – י"ד) ובנשמת אדם (הלכות פסח סימן א') נקטו לקולא. וכיוצא בזה כתב במקור חיים (תמ"ט סק"א) לגבי מי שחמץ הפקר היה מונח ברשותו בפסח שאינו עובר בו בלאו דב"י אלא במצות תשבתו בלבד דאין בזה דין חמץ שעבר עליו הפסח, עי"ש.

ויסוד הספק לשיטת הראשונים דבערב פסח אין ב"י אלא מצות השבתה, כך דעת הראב"ד בהשגות (פ"ג מחו"מ ה"ח) והמגיד משנה (שם ה"ז) וכ"ה במגן אברהם (תמ"ג סק"א), ואכמ"ל.

ויתירא מכל זה חידש הנודע ביהודה (מהדו"ק או"ח סימן כ') שני חידושים גדולים: א. כל איסור חמץ שעבר עליו הפסח אינו אלא בחמץ שהיה ברשות ישראל בסוף ימי החג אבל מי ששבק חיים לכ"ח באמצע החג אין חמצו נאסר כדין חשעעה"פ. ב. אין היורשים יורדים לנחלה באיס"ה שאין לו בעלים, ולא עשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו אלא כשעשה קנין או כשהיה שלו מקודם ולא הוציאו מרשותו, אבל לא עשאו הכתוב כאילו חמץ זה ברשות היורשים שאינם חפצים בו.

ומשום כך פסק במי שמת תוך ימי החג והיה חמץ ברשותו, דחמץ זה מותר לאחר הפסח.

ובביאור הדברים (בחידוש הראשון) כתב הנוב"י דאין איסור חשעעה"פ חל אלא במוצאי החג, דבימי החג גופה הלא אף חמצו של נכרי אסור בהנאה מה"ת, וע"כ דאין האיסור אלא במה שהיה ברשות ישראל בסוף ימי החג, עי"ש.

ובשני היסודות שחידש הנוב"י נחלקו עליו האחרונים, ונבאר:

הגאון בעל הנתיבות כתב דגם לגבי היורשים אמרינן דעשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו ויש חיוב ביעור על היורשים, וממילא הוי כברשותם גם לגבי חשעעה"פ. כ"כ במקור חיים (סימן תמ"ח סק"ט) ובשו"ת רבינו יעקב מליסא (או"ח סימן י'). וכך כתב

חמץ שעבר עליו הפסח

מוהרא"ל צונץ (מגן האלף שם סוס"ק ח') וכך כתב זקנינו הגאון מהר"ם א"ש בשו"ת אמרי אש (או"ח סוס"י כ"ו).

ומאידך דעת הגר"י באב"ד גאב"ד טארניפול בספר יהושע (פסקים סימן תקנ"ג) כדעת הנוב"י וכ"כ בשו"ת ברית יעקב (ח"א סימן ו').

והנה כל גדולי עולם הנ"ל לא הביאו בזה ראיות מכריעות, ואלה מן הכתובים שאין להם הכרע בסברא, ויש לדון בזה לכאן ולכאן. ועוד חזון למועד.

אמנם לגבי הסברא השניה שחידש רבינו הנוב"י דלא קנסו אלא אם היה ברשות ישראל כשחל מוצאי פסח ופקע איס"ה דאורייתא, חלקו עליו רבים מן האחרונים ונקטו דכל שהיה ברשות ישראל אפילו שעה אחת באיסור יש בו איס"ה דחמץ שעעה"פ.

כך כתב החזון איש (או"ח סימן קי"ח אות ד') ובשו"ת נאות דשא להגאון בעל לבושי שרד (ח"א סימן ל"ט) כתב דרוב האחרונים דחו את דברי הנוב"י, וכ"כ ביד המלך (פ"א מחו"מ ה"ד). ובאמת מסתבר כדבריהם.

ג

ספק חמץ שעעה"פ

הנה שאלות רבות מתעוררות בכל שנה ושנה לגבי ספיקות שונות אם חמץ נמכר לגוי כדין או לא ויש לעיין בדין ספק חמץ שעעה"פ.

ולכאורה הוי ככל ספיקא דרבנן לקולא. ואכן כך דעת רוב הפוסקים וכמבואר בשוע"ה (סימן תמ"ח סעיף ל' ובסימן תל"ו סי"ט), וכ"כ במשנ"ב (סימן תמ"ח ס"ק י"ז), אך בסימן תמ"ט סק"ה הביא בזה שתי דעות, עי"ש.

אמנם בשו"ע הרב כתב שם (סימן תמ"ח) די"א דיש להחמיר בספק חמץ שעעה"פ ויש לחוש לדבריו אם לא בהפסד מרובה, עי"ש. ויש מן האחרונים שכתב להוכיח דיש להחמיר בספק מדברי הרמ"א (סימן תל"ו ס"א) דאם יש ספק חיטה בתחתית הערימה וספק אם נתחמצו מותר למכור הכל ביחד, אך באמת נראה משם

חמץ שעבר עליו הפסח

היפך הדברים דמשום דספיקו לקולא מותר למכור את כל האוצר במחיר מלא ולא חיישינן שנהנה מחמץ שעבר עליו הפסח.

והנה לא מצינו טעם מספיק למה יש להחמיר בספק זה, ומאי שנא מכל ספיקא דרבנן לקולא. ואף באפשר לברר כבר ביארתי במקום אחר דספיקא דרבנן לקולא אף באיכא לברורי אא"כ יש לברר בנקל כגון לברר אצל מי שנמצא אצלנו אבל כל שיש טורח לברר יש להקל בספיקא דרבנן, ועיין בכף החיים (סימן ק"ס ס"ק נ"ג), ואכמ"ל.

וצ"ל דכיון שאיסורו משום קנס י"א דחמור משאר ספיקא דרבנן. אך מ"מ נראה עיקר להלכה דספק חמץ שעבר עה"פ לקולא.

ומ"מ אזלינן בזה בתר רוב וכמבואר במשנ"ב שם (סימן תמ"ט סק"ה).

אמנם לכאורה יש להחמיר בספק אם החמץ נמכר לגוי משום חזקה, דהלא כל ימי הפסח אף חמצו של נכרי אסור בהנאה הרי דיש בכל חמץ חזקת איסור דכל ימי החג היה אסור בהנאה אלא דיש ספק אם הותרה, ויש לאסור משום חזקת איסור.

אך לכאורה זה תלוי במה שנחלקו רש"י ותוס' (ביצה כ"ה ע"א ושבועות כ"ד ע"א) אם מחזקינן מאיסור לאיסור דאיסור הנאה של חמץ בפסח ואיסור חמץ שעבר עליו הפסח שני דינים ושני איסורים המה, זה מה"ת וזה מדרבנן, והא תינח לשיטת רש"י דאכן מחזיקין מאיסור לאיסור ניהא, אך לדעת התוס' נראה דאין לדון בזה דין חזקת איסור, כיון דאיס"ה דחמץ בפסח ודאי פקע במוצאי יו"ט.

אמנם באמת נראה דאף לשיטת רש"י אין להחמיר בני"ד משום חזקה, דכבר כתב בזה העונג יו"ט (סימן ל"ז) סברא ישרה דאין בכה"ג גדר חזקה דמעיקרא, דכל עיקר דין חזקה דמעיקרא אינו אלא כאשר האיסור שהיה הוא סיבה להמשך האיסור, אבל איסור חמץ בפסח בהכרח פקע במוצאי החג ואין כלל אפשרות שימשך וכל כה"ג לא שייך כלל חזקת איסור.

וכיוצא בסברא זו כתב בקובץ הערות (סימן ס"ז אות י"ב, אות תקס"ב) לגבי אשה שודאי נתקדשה וספק אם נתקדשה רק לשלשים יום (למ"ד דמהני קידושין לזמן וקדה"ג פקעה בכדי) או נתקדשה לעולם, דלא שייך לדון בה משום חזקת אשת איש ככלות ל' יום, עי"ש. (ובשאלה זו לא שייך להקל משום דאין מחזיקין מאיסור לאיסור דבאמת באותו איסור עסקינן דהיינו איסור אשת איש, וז"פ).

חמץ שעבר עליו הפסח

ד

בשו"ת חיים שאל (ח"ב סימן ל"ח אות פ"ה) הביא בשם ספר דרך המלך שנסתפק במי שאוכל חמץ שעבר עליו הפסח ואינו מודע לכך שאכן הוי חשעעה"פ אם חבירו צריך להודיעו ולהפרישו דכיון שאינו אסור אלא משום קנס, דאפשר דאין איסור למי שאינו מודע כלל לאיסור, והוי כהיתר לגביה. והחיד"א שם דחה סברא זו ונקט דכיון שגזרו לאסור בין לו ובין לאחרים, בין באכילה ובין בהנאה, הרי שהפליגו לעשותו כחמץ בפסח, ומשו"כ מסתבר דהוי ככל מאכ"א וכחמץ בפסח דודאי צריכין להפריש למי שנכשל בו בהיעדר ידיעה, עי"ש.

ומסתבר כדעת המחמירין בזה, דחשעעה"פ עשוהו ככל חמץ בפסח וככל מאכ"א דודאי מצוה להפריש את הנכשל בו וז"פ.

סו"ד כיון שאיסור זה משום קנס הוא יש מקום לחלק בינו ובין שאר איסורים מדרבנן בין לקולא (כהא דשו"ת חיים שאל) ובין לחומרא (לגבי ספק), אך נראה יותר דדין איסור זה ככל שאר איסורים דרבנן.

חמץ שעבר עליו הפסח

ב

שאלות בדין חמץ שעבר עליו הפסח

בני חו"ל המוכרים את החמץ שלהם שבארץ ישראל, ובמוצאי יו"ט כאשר הרב קונה את החמץ בחזרה מן הנכרי עדיין נמצאים במקומות מסויימים בחו"ל בעיצומו של חג. ואף במקומות הנמצאים בזמן השוה לאר"י (TIME ZONE) הלא מצווים הם ביו"ט שני של גלויות, כיצד יעשו ולא יכשלו בכל יראה כאשר החמץ חוזר לרשותם, וכיצד ינצלו מחמץ שעבר עליו הפסח.

הן ראיתי בספרי גדולי הזמן שנתקשו בשאלות אלה. וראיתי בשם מרן הגרש"ז אורבך דלגבי החמץ שבאר"י אין דין יו"ט שש"ג. ולענ"ד מסתבר טפי שאין הדבר תלוי אלא במקומו של האדם ולא במקום שהחמץ מונח.

אך אני לכשעצמי לא הבנתי כלל למה נתחבטו בזה, דהלא אין אדם קונה דבר בעל כרחו, ואין חבין לאדם שלא בפניו, והלא אין הרב מורשה מטעם בני הקהילה אלא למכור את חמצם אך אין לו כל הרשאה מטעמים לקנות להם במוצאי יו"ט, וכל סמכותו בקנייתו מן הגוי אינו אלא מצד זכין לאדם שלא בפניו, ולקנות לאדם מישראל חמץ ודאי חובה היא ולא זכות.

ואין זה ענין למה שכתב הר"ן בגיטין (י"ט ע"ב מדפי הרי"ף) דהמלוה יכול לזכות ללוה קרקע כלשהו על מנת לכתוב עליו פרוזבול ואף שהפרוזבול לטובת המלוה ולרעת הלוה, מ"מ כיון שעצם זכיית הקרקע זכות היא אמרינן זכין לאדם שלא בפניו אף שהענין שלשמו זכין לו בקרקע חובה הוא לו. דעד כאן לא כתב הר"ן אלא לגבי פרוזבול דהוי "מילתא אחריתי" והזכיה בקרקע זכות היא מצד עצמה, משא"כ בני"ד דעצם הזכיה בחמץ בימי הפסח חובה היא מצד עצמה, ואין כאן מילתא אחריתי. והרי זה דומה למי שזוכה לחבירו כלב רע שאסור להחזיקו ומצוה להרגו, אטו נאמר דעצם הזכיה זכות לו, אתמהה.

ומשו"כ נראה פשוט דלעולם אין האדם זוכה בחמץ כל עוד החמץ אסור לו, ורק ככלות החג שלו זוכה הוא בחמץ שנקנה למענו, וז"פ.

אך לרווחא דמילתא יש להתנות עם הגוי שאין אנו קונים בחזרה את חמצם של בני חו"ל אלא בכלות ימי החג שלהם, ובכך יוצאים מידי כל חשש ופקפוק.

חמץ שעבר עליו הפסח

ב

והנה נשאלה שאלה במאפיה שמכרה חמץ במוצאי יו"ט ושוב התברר שאחד מבעלי המאפיה שהה בימי החג בחו"ל ונמצא שבשעה שהמאפיה שלו מכרה חמץ ללקוחות עדיין היה פסח במקום מושבו, ואחד הרבנים פסק שכל החמץ הנמכר אסור בהנאה כדין חמץ שעבר עליו הפסח. ולדידי היה נראה שטעות בידו, דודאי לא ניח"ל לזכות בחמץ וללקות בתרתי גם באיסור החזקת חמץ בפסח וגם בהפסד ממוני, וע"כ שאינו זוכה בחמץ וחמץ זה שייך בשעה זו לשותפיו הגרים באר"י, כך נראה ברור לענ"ד.

והנה שוב נתבררה חומרת השאלה, שמאפיה זו אפתה חמץ במוצאי פסח מקמח שהיה ברשותה בימי החג ונמצא שלא היתה כאן זכיה חדשה של חמץ במוצאי החג שנוכל לומר שבעל החמץ שהיה בחו"ל לא זכה בחמץ, דהלא משלו ועל דעתו נאפה החמץ ומחלקו, ולכאורה הדרא שאלתא לדוכתא, ויש כאן חשש גמור דחמץ שעבר עליו הפסח.

וחוזרים אנו לדון בשאלה האם אזלינן בתר מקום הבעלים או בתר מקום החמץ כמבואר לעיל מהגרשו"א, והאם יש להקל בני"ד משום דבמקום שבו נמצא החמץ אין זה פסח. וכבר נחלקו בזה האחרונים.

בשו"ת עונג יו"ט (סימן ל"ו) דן בשאלה הפוכה, מה הדין כאשר האדם נמצא במקום שעדיין לא הגיע זמן איסור חמץ וחמצו נמצא במקום שכבר עבר זמן שש שעות ולמעלה האם יכול הוא למכור חמצו, והעונג יו"ט נקט דאזלינן בתר מקום החמץ והביא לזה קצת ראיה, עי"ש.

ולעומתו כתב בשו"ת חסד לאברהם להגר"א תאומים (מהדורא קמא סימן ל"ה) דאין הדבר תלוי אלא במקום עמידת בעל החמץ. ולכאורה מסתבר כדבריו לגבי איסור דאורייתא דבל יראה, וכן לגבי מכירת חמץ ואם במקום עמידתו כבר הגיע זמן איסורו לא מהני מכירתו, ואם במקומו לא הגיע זמן האיסור המכירה מועילה. אבל לגבי חמץ שעשה"פ שאינו אלא מדרבנן אפשר שלא גזרו אלא במצוי ובשכיח ואין איסור אלא אם גם החמץ וגם הבעלים נמצאים במקום שבו עבר הפסח על חמץ זה.

חמץ שעבר עליו הפסח

אך אפשר דגם העונג יו"ט לא כתב אלא להחמיר ולא להקל, וכך נראה לכאורה שהרי לא הביא לדבריו אלא קצת ראיה ולא מסתבר להקל עפ"י קצת ראיה.

וראיתי עוד בשו"ת האלף לך שלמה (או"ח סימן ר"ו) שדן בשאלה זו אך לא ירדתי לסוף דעתו משום שקיצר בלשונו ולא ביאר כונתו, עי"ש.

וראיתי עוד מגדולי זמנינו שדנו בשאלה זו.

באגרות משה (או"ח ח"ד סימן צ"ד) כתב דלגבי איסור ב"י וכדו' דהוי על הגברא תלוי הדבר במקום הבעלים, אך לגבי חמץ שעבר עליו הפסח תלוי הדבר גם במקום החמץ ואף אם הבעלים נמצאים במקום שכבר אין זה פסח כיון שהחמץ נמצא במקום שעדיין הוא פסח וברשותם הוא נאסר, מידי דהוי אחמץ של חשו"ק או אנוס דמ"מ נאסרו וה"ה כשהבעלים במקום שכבר אין זה פסח.

ולענ"ד אין הנידון דומה לראיה ויש לחלק ביניהם כמובן לכל מעיין, ואכמ"ל.

ובמנחת יצחק (ח"ז סימן כ"ה) הביא כו"כ ספרי אחרונים שדנו בשאלה זו (מלבד הנ"ל) וכתב דלדעת רוב האחרונים תלוי הדבר בגברא אך יש להחמיר גם להניח שאיסור זה תלוי במקום החמץ, עי"ש.

אמנם לגבי שאלה דידן מתחבט אני, דהלא לא מצינו איסור הנאה מחמץ בפסח בגלל היות חמץ זה של ישראל, דמן התורה חמץ בפסח אסור בהנאה אף בשל עכו"ם ובשל הפקר ורק בחמץ שעבר עליו הפסח גזרו איסור משום קנסא כיון שאינו אסור מה"ת. וא"כ נראה דכל עוד יהודי זה בחו"ל ובמקומו חג הפסח מותר ליהנות בחמצו שבארץ ישראל דחמץ זה מבחינתו לא עבר עליו הפסח אלא הוי חמץ בפסח, אלא דמבחינתו בא"י עבר הפסח על חמץ זה שהרי בא"י מוצאי פסח הוא, וא"כ לא מסתבר לאחוז את החבל בשני קצותיו, דלא מצינו שקנסו את האדם לאסור חמצו אלא במוצאי פסח, ומצדו במקום מושבו לא עבר הפסח על חמצו, ובמקומו בפסח לא היה עדיין חמץ זה בעולם אלא בא לעולם אחרי הפסח.

ועוד דלכאורה מילתא דתמיה היא שחמץ שהחמיץ לאחר הפסח נפסוק דהוי חמץ שעבר עליו הפסח, והדברים נראים כחוכא ואטלולא דהרואה רואה חמץ זה שהחמיץ מול עיניו לאחר צאת הכוכבים בעודו אוכל חמץ לשבעה, ונפסוק שחמץ זה

חמץ שעבר עליו הפסח

עבר עליו הפסח. ומסתבר דכל שבמקומו לא היה בעולם בפסח, אף דאם הבעלים נמצאים במקום אשר שם עדיין פסח, אין דין חמץ זה כחמץ שעבר עליו הפסח.

והנה יש לעיין בדין ספק חמץ שעעה"פ, דלכאורה ספיקו מותר כיון דהוי ספיקא דרבנן, וכ"כ המשנ"ב (סימן תמ"ח סק"ט) בשם החק יעקב. אך בסימן תמ"ט סק"ה כתב המשנ"ב שנחלקו האחרונים בספק חמץ שעעה"פ י"א דאסור באכילה ומותר בהנאה (ובשעה"צ סק"ח כתב דזה דעת הב"ח והמג"א והמקו"ח) וי"א דמותר אף באכילה ככל ספיקא דרבנן. (ובשעה"צ סק"ט כתב דזה דעת הט"ז, בית מאיר, נהר שלום ומגן האלף).

אך באמת נראה יותר דאף הב"ח והמג"א והמקו"ח לא כתבו להחמיר בספק גמור, דהלא כלל גדול בידנו דספק דרבנן לקולא אלא שנקטו דבנידון דידהו מסתבר טפי לתלות שהיה ברשות ישראל, עי"ש היטב.

ומ"מ דעת רוב האחרונים דספק חמץ שעעה"פ מותר אף באכילה.

וכיון דהוי הפסד מרובה ממש ושעת הדחק גדול מאוד כי רבים קנו חמץ זה במוצאי פסח ואכלו ממנו לשובע, וכבר ידוע דבהפס"מ ושעה"ד סמכינן אדעת יחיד להקל, וכמבואר ביו"ד סימן רמ"ב (בכללי הוראה של הש"ך אות ב' – ג'), נראה להקל בני"ד.

חמץ שעבר עליו הפסח

ג

עוד בענין הנ"ל

אסרו חג פסח תשע"ה

כבוד ידי"ג הגאון הגדול

רבי צבי שכטר שליט"א

ראש ישיבת רבינו יצחק אלחנן ניו יורק

הנני במענה קצר למה ששאל כתר"ה לענ"ד משום נחיצות הענין.

במאי דבדק לן מר במפעל לשיווק מוצרי מזון שמכר את חמצו וקיבל תעודת הכשר, וכאשר הגיע המשגיח למפעל לביקורת תוך ימי הפסח מצא פועלים שעוסקים באריזת מוצרי חמץ. לשאלת המשגיח מי נתן להם רשות להתעסק עם החמץ בפסח. הוציאו את מסמך ההוראות שקיבלו מהרבנות ובו נכתב שאסור למפעל לקנות, למכור, לספק ולשווק חמץ בכל ימי הפסח, אבל לא נכתב שאסור להם לארוז, וכל מלאכתם אינה אלא להעביר את המוצרים מן האריזה שבה הגיעו המוצרים מן היצרנים ובתי המאפה לאריזות קטנות שבהם מוכרים את המוצרים לצרכן, ולפי הבנתם לא נאסר עליהם לעסוק בכך.

מע"כ נסתפק לפי דברי האגרות משה (או"ח ח"א סימן קמ"ט) שדן בחנות שמכרה את החמץ ע"י רב ושוב התברר שבעיצומו של חג מכרו חמץ זה ללקוחות ולכל דורש ומבקש, ופסק האג"מ דאף שאין בכך לבטל את תוקף המכירה, מ"מ יש בכך שליחות יד וגניבה דאין לו רשות למכור דבר שאינו שלו וגנב חייב באחריות ומשו"כ נאסר חמץ זה כדין חמץ שעבר עליו הפסח. ונסתפק כתר"ה האם גם בני"ד נאמר דכיון שנתעסקו בחמץ של הנכרי שלא ברשות הו"ל שלא"י והחמץ נאסר כדין חמץ שעבר עליו הפסח.

ולענ"ד יש להקל בני"ד, ואבאר.

הנה כבר כתבתי במק"א דלענ"ד הוכיח סופו על תחילתו ובעל חנות שמכר את חמצו לגוי ע"י חתימה על שטר הרשאה אצל הרב ושוב מוכר חמץ בחנותו מוכחא מילתא דאין שטר ההרשאה שוה אלא לצור על פי צלוחיתו וכל כה"ג לא הוי דברים

חמץ שעבר עליו הפסח

שבלב אלא אומדנא דמוכח שמעולם לא התכוין למכור חמצו, דכיצד הלה עושה סחורה בחמצו של חברו, ודלא כדברי האג"מ.

וכך מבואר בשו"ת מהרש"ם (ח"ב סי' קי"ז), ובשו"ת מהר"ם שי"ק (סימן ר"ה) פשיטא ליה שאסור לישראל למכור חמצו לאחר מכירת חמץ לגוי (כגון בער"פ שחל להיות בשבת שהחמץ עדיין מותר בהנאה עד כניסת השבת). אמנם אפשר דאף שלכתחילה ודאי אסור, אין הכרח שגם בדיעבד המכירה בטלה.

ויש לעיין בזה מדברי המשנ"ב (סימן תמ"ח ס"ק י"ב) שכתב במי שמכר חמצו לגוי ואח"כ נעל את פתח החנות, דאם הדלת היה נעולה מתחילה באופן שלא נתן לגוי כל אפשרות ליכנס לחנות אין כאן מכירה ככל, אך אם נעל אח"כ אין בכך כדי לבטל את המכירה, אבל אם נעל לפני שמכר אין כאן מכירה כלל.

אך לענ"ד נראה דשאני מי שנעל לאחר המכירה דאין לנו כל יסוד להניח שבשעת המכירה התכוין למנוע מן הכניסה דריסת הרגל, וא"כ פשוט שאין כל עילה לפקפק בתוקף המכירה. אך מי שממשיך למכור את חמצו גם לאחר שנמכר לגוי ודאי מסתבר שהוכיח סופו על תחילתו ומעיקרא התכוין להמשיך ולמכור לשם פרנסתו, וכיון שכן מסתבר שאין כל ממש במכירה לגוי, ודו"ק בכ"ז. וצריך עיון בזה בשו"ת דברי חיים ח"ב סימן מ"ו, עי"ש.

אך מאידך גיסא כתבתי בתשובה אחרת דהמוצא חמץ גמור בביתו בפסח, ראוי שישרפנו ואין בזה כל חשש של גזל עכו"ם שאסור, דאין איסור גזילה תלוי בבעלות בלבד אלא גם בקפידא וכיון שברור כשמש דאין הגוי מקפיד כלל אם נשרוף מעט מחמצו, דכל כונתו בקנין החמץ אינו אלא משתי סיבות. כדי לעשות רצוננו בידעו ובהבינו שמצוים אנו למכור חמצנו בפסח. וכדי לחזור ולמכור לנו את החמץ במוצאי הפסח ולהרוויח במכירה זו. וכיון שכן ודאי שאיננו מקפיד אם נשרוף מעט מן החמץ כמצוות תורתנו. ומכיון שאין בזה איסור גזל מי שנוהג שלא לסמוך על המכירה בחמץ גמור ראוי לשרוף את החמץ שמוצא בביתו בפסח. וכן בנמצא חמץ שלא ידעו על קיומו שאין המכירה בו פשוט כ"כ עדיף שישרפנו מלסמוך על המכירה.

אך שונה הדבר בחנוני שעומד ומוכר חמצו לכל דורש ומבקש דהוכיח במעשיו שאין המכירה בעיניו אלא חוכא ואטלולא, והמכירה בטלה לא משום קפידת הבעלים הנכרי אלא משום חסרון בגמירת דעת מצד המוכר, וכ"ז פשוט ואין צריך להאריך בו.

חמץ שעבר עליו הפסח

ולפי כל זה נראה פשוט בנידון דידן, דמחד גיסא פעלו הפועלים בתום לב, וכיון שלא עסקו אלא באריזה אין שום ריעותא בעצם המכירה, דהלא יהיו הבעלים אשר יהיו לטובתם ולתועלתם לארוז את המוצרים כדי להכינם לשיווק מידי בתום ימי החג. ומן הטעם הזה גם פשוט דאין כאן כל חשש גזל ושליחות יד, כיון שלטובת הבעלים פעלו יהיו אשר יהיו.

סו"ד אין מקום לחשוש לזה לאסור חמץ שע"ע הפסח.

אמנם ראוי מכאן ולהבא לכלול בהוראות שפועלים לא יתעסקו עם החמץ גם לא באריזה.

בהוקרה מרובה

אשר וייס

יכרת ה' כל שפתי חלקות

יכרת ה' כל שפתי חלקות

"זאת תורת נגע צרעת" (י"ג נ"ט).

"יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדלות"
(תהלים י"ב ד').

"תנא דבי רבי ישמעאל כל המספר לשון הרע מגדיל
עונות כנגד שלש עבירות, עבודת כוכבים וגילוי עריות
ושפיכות דמים" (ערכין ט"ו ע"ב).

הנה מעודי היו דברי חז"ל הקדושים כמו חידה סתומה בעיני, וכי
המדבר רע על חבירו דומה למי שרצחו נפש, ויתירה מזו אמרו דלא זו
בלבד שהשוו לשון הרע לשפיכות דמים אלא אף הפליגו לדמותו למי
שעבר בכל שלשת העבירות החמורות שבתורה ובנוסף לשפיכות דמים
עוד הוסיפו עבו"ז וגילוי עריות.

כבר הארכתי במק"א במה שכתבו שני גדולי עולם, שני נביאים
המתנבאים בסגנון אחד הגר"ח מולוז'ין בנפש החיים (שע"ג פי"א
בהגה"ה) ובני יששכר (מאמרי חודש סיון מאמר ה') בביאור מה שאמרו
במכילתא (פר' יתרו) "שהיו רואין את הנשמע ושומעין את הנראה".
דבניגוד לכל יושבי תבל ואומות העולם הנותנים משקל עצום לראיית
עיניים, ומכל חמשת החושים שהאציל לנו יוצר האדם, הראיה
השמיעה, הטעם, הריח ומישוש הידים, נותנים הם את משקל העיקרי
לראיית העיניים, ואף שיפקפקו למה שאוזניהם שמעו, לא יפקפקו
לעולם למה שראו עיניהם. לא כן אנחנו בני אל חי שעמדו רגלינו
למרגלות הר סיני. במעמד נשגב זה נאמר "וידבר ה' אליכם מתוך האש
קול דברים אתם שמעים ותמונה אינכם ראים זולתי קול" (דברים ד'
י"ב). שמיעת הקול היא יסוד היהדות וקבלת התורה "ותמונה אינכם
ראים זולתי קול"

הלא עמי קדם עובדי אלילים היו והיו משתחווים לשמש ולירח,
להרים ולגבעות, לעצים ולאבנים, לדברים שראו עיניהם, אך אלוהיהם
אילמים היו ולא השמיעו הגה, לא כן אנחנו, אלקים חיים ומלך עולם

יכרת ה' כל שפתי חלקות

נאמר בו "כי לא יראני האדם וחי" (שמות ל"ג כ'), והקב"ה נגלה לאבות ולנביאים בקול ובדיבור.

והוא שאמרו חז"ל דבשעת מתן תורה אכן התעלו בני ישראל למעלה יתירה עד שהיו רואין את הנשמע, האימיתות שאזניהם שמעו היו כל כך מוחשיים וברורים בעיניהם כאילו ראו עיניהם, וכל העולם המוחשי שעין רואה היה רחוק מהם כאילו באזניהם שמעו.

באומנתינו הטהורה השמיעה היא העיקר, הדיבור והאמירה הם יסוד העולם, ובעשרה מאמרות נברא העולם (אבות פ"ה מ"א), ויסוד התורה הם עשרת הדברות, וכאשר ברא ה' את האדם נפח באפיו נשמת חיים, ותירגם אונקלוס "רוח ממללא" (בראשית ב' ז'). ע"י אמירה נבראה העולם, עשרת הדברות הם יסוד התורה, והדיבור הוא נפש האדם, קול מדבר ואוזן שומעת הן הם יסוד העולם בבנין היהדות ולא עין רואה.

וידוע מהאר"י החי (פרי עץ חיים שער חג המצות פ"א ושער מקראי קודש פ"ד) דפסח נוטריקון פה - סח, כי בגלות מצרים הדיבור היה בגלות, ובגאולת מצרים נגאלו האמירה והדיבור, ולפי כל הנ"ל הדברים מקבלים משמעות ברורה.

וכבר כתב באור החיים הק' (במדבר כ"ו כ"ג) שפיו של אדם ככלי שרת הוא וכל שמשמש בו לחול הרי הוא כמועל בהקדש וק"ו למי שמשמש בו לסכסך בין אדם לחבירו ובין איש לאשתו.

הרי העולם הזה שנברא בעשרה מאמרות והתורה שניתנה אינה אלא כדי לעשות שלום בעולם וכמ"ש הרמב"ם (הלכות חנוכה פ"ד הי"ד) "גדול השלום שכל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם שנאמר דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום".

והנה בא בעל הלשון ותחת אשר להשתמש בכלי הקודש האמירה והדיבור ושמיעת האוזן לבנינו של עולם, משמש הוא באותם הכלים לזרוע ריב ולהרבות מדון ומחלוקת, מועל בהקדש הוא וממחריבי עולם, ובדין הוא שיבוא על ענשו.

שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו

שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו

"מעשה ברוכל אחד שהיה מחזר בעיירות הסמוכות לצפורי והיה מכריז ואומר מאי בעי למזבן סם חיים, אודקין עליה ר' ינאי הוה יתיב ופשט בתורקליניה שמעיה דמכריז מאן בעי סם חיים א"ל תא סק להכא זבון לי א"ל לאו אנת צריך ליה ולא דכוותך אטרח עליה סליק לגבי הוציא לו ספר תהלים הראה לו פסוק מי האיש החפץ חיים מה כתיב בתריה נצור לשונך מרע סור מרע ועשה טוב א"ר ינאי אף שלמה מכריז ואומר (משלי כא) שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו א"ר ינאי כל ימי הייתי קורא הפסוק הזה ולא הייתי יודע היכן הוא פשוט עד שבא רוכל זה והודיעו מי האיש החפץ חיים לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להם זאת תהיה תורת המצורע תורת המוציא שם רע" (מד"ר מצורע פרשה ט"ז ב').

רבים תמהו בדברי המדרש האלה ממה נתפעל ר' ינאי הלא רוכל זה לא חידש דבר וחצי דבר, לא הוסיף פירוש ולא המשיל משל, לא הרחיב ולא קיצר, לא סתם ולא פירש, אלא היה קורא פסוק בתהלים, פסוק שודאי קרא ר' ינאי פעמים רבות לפניו, וא"כ מה אמר רוכל זה שראוי היה ללמוד ממנו בהתפעלות.

ונראה דלא מן ה"דברים" נתפעל, אלא מן ה"אומר" הלא איסור לשה"ר נלמד מן הפסוק "לא תלך רכיל בעמך" (ויקרא י"ט ט"ז), עיין ירושלמי פאה פ"א ה"א ולעיל סימן מ"א) דדרך מספרי לשון הרע כרוכלים המחזרים ממקום למקום, קונים כאן ומוכרים שם, וכך דרכם של בעלי הלשון המצפצפים כצפורים המחזרים מעיר לעיר ומכפר לכפר "לקנות ולמכור", וכך אמרו בירושלמי (פאה ד' ע"ב) "תני ר' נחמיה שלא תהא כרוכל הזה, מטעין דבריו של זה לזה ושל זה לזה".

והנה זה בא רוכל אחד המחזר בעיירות... הסמוכות לצפורי (רמז לצפורים)... והוא זה שמכריז מאן בעי למזבן סם חיים! רוכל הוא זה,

שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו

אך במקום למכור סם המות, לשון הרע רכילות והוצאת שם רע (ששלתם נלמדו מפסוק זה כמבואר שם ברמב"ם) מוכר הוא סם חיים, דברי תורה, יראה ואהבה.

מן הסיבות העיקריות שעבודה זו של שמירת הלשון היא מן הקשות שבמקדש, משום שנדמה לנו שהרוצה לשמור פיו ולשונו מן המתמיהין הוא, ואין לו מנוס אלא להיות מן המוזרות בלבנות, להיות שתקן ומסתגר ולהתרחק מחברתם של הבריות, והאדם מטבעו נרתע להיות כזה, הלא דרכו וטבעו של האדם לחפוף בחברתם של הבריות, להתרועע עם חברים מקשיבים וליהנות מחברתם.

אך כל הנחה זו בטעות יסודה, יכול אדם להיות בעל לשון, ולשמור פיו ולשונו, כבר העיד בנו של החפץ חיים על אביו הגדול שמרבה היה לדבר עם אנשים, איש שיח היה, וכל שיחו ושיגו קודש לה'.

זה היה החידוש של רוכל זה, וכך דרכה של עבודה זו, לא לשתוק נצטוינו, אלא להרבות בדברי קודש בתורה ובמצוה, ובאהבת הבריות ובשבחן, ולהרבות בדבריו אהבת תורה ואהבת הבריות לקדש שם שמים.

ועוד טעות גדולה בינינו המקשה עד מאוד לעלות במעלות הסולם של שמירת הלשון, חושבים אנו שעבודה זו תחלתה וסופה בשמירת הפה והלשון, ולא היא, כי תחילת עבודה זו ועיקרה בעין טובה וברוח נמוכה, עיקר עבודה זו בלבו של אדם היא ולא רק בפיו, עיקרה של עבודה זו לראות "במעלות חברינו ולא בחסרונם" (כלשון הרה"ק ר' אלימלך מליז'ענסק בתפלתו הידועה).

בעל העין הרעה, בעל הרוח הגבוהה המלא בזעף ובתרעומת על כל אחד ואחד, הרואה בחסרונו של כל אחד ואחד וב"מעלותיו" שלו, קשה יהיה לו מאוד מאוד לשמור את פיו ולשונו, לבו הרעה תכריחנו לדבר

שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו

סרה על חביריו בפירוש או ברמז, לא כן בעל העין הטובה ורוח הנמוכה, הלא תגעל נפשו הטהורה בלשון הרע ורכילות, וכי מה לשה"ר יש לו לדבר כשאינו רואה אלא בטובתן של ישראל.

כמה יש להתרחק ממדה רעה זו, הלא מלבד חומר החטא שאמרו חז"ל שהוא שקול כנגד ג' עבירות חמורות שבתורה, כתבו עוד רבותינו הראשונים שיש בה סגולה מופלאה שהמדבר סרה בחבירו, כל מצוותיו של המדבר נזקפות לטובת זה שדברו עליו, והעבירות של זה שדיברו בגנותו חלות על ראשו של המספר לשה"ר.

פוק חזי מה שכתב בזה החובת הלבבות שער הכניעה פ"ז:

"הרף אחי וחמול על זכויותיך שלא תאבדנה ממך ולא תרגיש, כי כבר נאמר על אחד מן החסידים שזכרו אותו לרעה, וכיון שהגיעתו הדבר שלח למדבר בו כלי מלא מזמרת ארצו, וכתב אליו הגיעני ששלחת לי מנחה מזכויותיך וגמלתיך בזה. ואמר אחד מן החסידים הרבה בני אדם יבואו ליום החשבון, וכשמראים להם מעשיהם ימצאו בספר זכויותם זכיות שלא עשו אותם, ויאמרו לא עשינו אותם, ויאמר להם עשה אותם אשר דבר בכס וספר בגנותכם. וכן כשיחסרו מספר זכיות המספרים בגנותם יבקשו אותו בעת ההיא ויאמר להם אבדו מכם בעת שדברתם בפלוני ופלונני, וכן יש מהם גם כן שימצאו בספר חובותם חובות שלא עשו וכשאומרים לא עשינום, יאמר להם נוספו עליכם בעבור פלוני ופלונני שדברתם בם, כמו שנאמר והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם חרפתם אשר חרפוך ה'. ועל זה הזהירנו הכתוב באמרו זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים".

ועיין בחפץ חיים בשער הזכירה פ"ז שהביא מקור לדברים מדברי המדרש.

שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו

הלא רק שוטה גמור יעשה "עיסקה" נוראה כזו, להחליף מצוות בעבירות, סם חיים בסם המוות, לתת חיי עולם של נצח נצחים תמורת חשך וצלמות של הנאה מדומה אשר כחלום יעוף.

וכמה החמירו חכמים בעבירה זו עד שאמר ר' אחא בר חנינא (ערכין ט"ז ע"ב) שאם סיפר אין לו תקנה "שכבר כרתו דוד המלך ברוח קדשו שנאמר יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות", אמנם ר' חמא בר חנינא אמר שם שיש לו תקנה "אם ת"ח הוא יעסוק בתורה ואם עם הארץ הוא ישפיל דעתו", אך מדברי הרמב"ם בהלכות דעות שם משמע שנקט דעתו של ר' אחא בר' חנינא, והדברים מבהילים.

מי הוא שיכניס ראשו בין שני הרים גדולים בין שני בני ר' חנינא בר חמא, ולא יחוש לדברי הרמב"ם.

**החיים והמות ביד הלשון והרוצה לזכות בסם חיים, דרך אחד לו,
נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה**

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן מוה"ר יוסף דוד ז"ל

נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל

נלב"ע ג' אייר תשס"ז

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז

הר"ר דוד הגר הי"ו

לזכר אנג'לס